

VIA ARCHAEOLOGICA MASOVIENSIS

Światowit Supplement Series M: volume 1

Wielokulturowe stanowisko I w miejscowości Izdebno Kościelne gmina Grodzisk Mazowiecki

Źródła archeologiczne z badań wykopaliskowych
na autostradzie A2 odcinek mazowiecki

WYDAWCA SERII VIA ARCHAEOLOGICA MASOVIENSIS,
ŚWIATOWIT SUPPLEMENT SERIES M
Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

Redakcja naukowa serii:
Wojciech Nowakowski

Badania prowadzone w ramach ogólnopolskiego programu ratowniczych badań archeologicznych
na trasach budowy autostrad finansowanego przez Generalną Dyрекję Dróg Krajowych i Autostrad
w ramach umowy z Uniwersytetem Warszawskim

 **Generalna Dyrekcja
Dróg Krajowych i Autostrad**
Oddział w Warszawie

VIA ARCHAEOLOGICA MASOVIENSIS
Światowit Supplement Series M: volume 1

Wielokulturowe stanowisko I w miejscowości Izdebno Kościelne gmina Grodzisk Mazowiecki

Źródła archeologiczne z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A2, odcinek mazowiecki

Pod redakcją
Sylwii Domaradzkiej
Bartosza Józwiaka
Henryka Machajewskiego
Adama Walusia

Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
Warszawa 2016

Institute of Archaeology, University of Warsaw
Światowit Supplement series M: Via Archaeologica Masoviensis
Volume 1: Multicultural site I in Izdebnie Kościelne, Grodzisk Mazowiecki community.
Archaeological sources from excavation at the area of A2 highway, Mazowsze section

Pracę do druku recenzowali:
dr hab. prof. UW Artur Błażejowski
dr hab. Bartosz Kontny (UW)

Fotografia na okładce:
Paweł Kobek

Tłumaczenie na język angielski:
Alisa Masiejczyk

Tłumaczenie na język niemiecki:
Maria Józwiak

Materiał ilustracyjny:
Fotografie: Adrianna Badtke, Mateusz Bogucki, Dariusz Czachór, Joanna Dąbał, Michał Dąbski, Paweł Gan, Anna Góralska, Dominika Grzelak, Paweł Kobek, Emilia Kwasowska-Gałąn, Anna i Marek Naleźni, Kamila Pawłowska, Sylwester Piłatowski, Łukasz Połczyński, Jacek Rozen, Krzysztof Wiącek

Rysunki cyfrowe i obróbka komputerowa: Monika i Piotr Kalka

Rysunki materiału zabytkowego: Dariusz Czachór, Sylwia Domaradzka, Maciej Gościński, Monika Józwiak, Jolanta Kendelska

Skład i łamanie, projekt graficzny okładki dla serii:
Magda Adamska

Korekta:
Jolanta Kucharska

Publikację dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

ISBN: 978-83-61376-70-5

Copyright © by autorzy
Copyright © by Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

Druk i oprawa:
Drukarnia Janusz Bieszczad
ul. Moszczenicka 2, 03-600 Warszawa

Spis treści

Wojciech Nowakowski	
Od redaktora wydawnictwa i serii „Via Archaeologica Masoviensis”	7
Sylwia Domaradzka, Bartosz Józwiak, Henryk Machajewski, Adam Waluś	
Wprowadzenie	9

Część I. Analiza kulturowo-chronologiczna materiałów źródłowych

I. 1. Michał Przeździecki, Marcin Wąs	
Zabytki krzemienne	17
I. 2. Sylwia Domaradzka, Bartosz Józwiak	
Materiały kultury pucharów lejkowatych oraz horyzontu trzcinieckiego	29
I. 3. Marcin Ignaczak, Jakub Affelski	
Osadnictwo kultury łużyckiej	35
I. 4. Henryk Machajewski, Jacek Rozen	
Osada kultury jastorfskiej i cmentarzysko kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego	45
I. 5. Henryk Machajewski	
Osada kultury przeworskiej z młodszego okresu rzymskiego oraz wczesnej fazy okresu wędrówek ludów	207
I. 6. Monika Kwiatkowska	
Pozostałości osadnictwa późnośredniowiecznego	351
I. 7. Joanna Dąbał	
Ślady osadnictwa nowożytnego	365

Część II. Analizy i ekspertyzy specjalistyczne

II.1. Kamilla Pawłowska	
Osada kultury przeworskiej w Izdebnie Kościelnym. Perspektywa archeozoologiczna w aspekcie rzemieślniczym i depozycyjnym	393
II.2. Joanna Koszałka	
Analiza makroskopowych szczątków roślinnych ze stanowiska w Izdebnie Kościelnym	417
II. 3. Lubomira Tysler	
Fragment terra sigillata ze stanowiska w Izdebnie Kościelnym	421
II.4. Mateusz Bogucki	
Monety rzymskie z osady w Izdebnie Kościelnym	429
II. 5. Barbara Kosmowska-Ceranowicz	
Identyfikacja bursztynu ze stanowiska w Izdebnie Kościelnym na podstawie analizy widm IRS	435
II. 6. Katarzyna Kwiatkowska	
Bursztyn ze stanowiska w Izdebnie Kościelnym	453
II. 7. Paweł Gan, Zdzisław Hensel	
Analiza archeometryczna naszyjnika „koronowatego” (Kronenhalsringe) ze stanowiska w Izdebnie Kościelnym	465
II.8. Tomasz Woźny	
Analiza dendrochronologiczna drewna z Izdebnie Kościelnego	469

Od redaktora wydawnictwa i serii „Via Archaeologica Masoviensis”

Książka, którą oddajemy do rąk Czytelnikom, jest pokłosiem badań archeologicznych rozpoczętych przed czterdziestu laty. W połowie lat siedemdziesiątych XX wieku Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego podjął badania ratownicze na trasie wytyczonej wówczas autostrady, przecinającej równoleżnikowo całą Polskę. Arteria ta miała być gotowa wiosną 1980 roku, by zapewnić wygodny dojazd kibicom z Europy na igrzyska olimpijskie w Moskwie. W permanentnym kryzysie drugiej połowy gierkowskiej dekady zamierzenie to nie mogło zostać zrealizowane, ale umożliwiło wówczas rozpoczęcie wykopalisk na kilku osadach z okresu wpływów rzymskich na Równinie Błotńskiej.

Jednym z badanych stanowisk było wówczas właśnie Izdebno Kościelne. Autorzy tomu włączyli na płycie CD całość opracowań wykopalisk z lat 1976-1978, co pozwala porównać skalę obu przedsięwzięć – powierzchnia wykopów z lat siedemdziesiątych stanowi drobny ułamek obszaru przebadanego w latach 2008-2009. Jeszcze wyraźniej rysuje się ogromny postęp w metodyce badań, wynikający nie tylko ze znacznie lepszego wyposażenia w sprzęt pomiarowy i eksploracyjny, ale także z umiejętności prowadzenia badań szerokopłaszczyznowych, rozwijanej od lat dziewięćdziesiątych w trakcie badań ratowniczych na wielkich inwestycjach.

Kolejną różnicę można dostrzec w sposobie opracowywania wyników wykopalisk – ostateczny obraz jest efektem działań zespołowych polegających na angażowaniu specjalistów, z pominięciem barier organizacyjnych czy administracyjnych. Wspomnieć tu też trzeba szerokie spektrum analiz „pozaarcheologicznych”, dostarczających informacji, które przed czterdziestu laty byłyby niemożliwe do pozyskania. W sumie prezentowany tom nie tylko zawiera dokładny opis kolejnych faz osadnictwa, lecz dokumentuje także ogromny rozwój, który stał się udziałem archeologii polskiej w ciągu ostatniego ćwierćwiecza.

Wyniki wykopalisk w Izdebnie Kościelnym mogą jednak posłużyć nie tylko do rozważań nad historią najnowszej polskiej archeologii. Już materiały pozyskane w latach siedemdziesiątych XX wieku sugerowały zmiany w tradycyjnym obrazie kultury przeworskiej i osad jej ludności, a rezultaty sezonów 2008-2009 potwierdziły w dużym stopniu wcześniejsze przypuszczenia. Znaleźiska te to przede wszystkim naczynia kultury jastorfskiej, wraz z niezwykle efektownym naszyjnikiem koronowatym, wskazujące na przemieszczanie się ludzi z Połabia, przez dorzecze Warty i Wisły na południowy wschód, nad dolny Dniestr. Równie „niekonwencjonalnym” odkryciem są pracownice bursztyniarские, których obecność dowodzi, że nie tylko mieszkańcy pobrzeża Bałtyku mieli możliwość uczestniczenia w wymianie dalekosiężnej na szlaku bursztynowym i że udział ludności kultury przeworskiej nie musiał ograniczać się do jego organizacji i ochrony.

Wreszcie zespół studzien zmusza do zastanowienia się nad funkcjonowaniem zaopatrzenia w wodę, dostarczając jednocześnie materiałów do badań dendrochronologicznych.

Monografia stanowiska I w Izdebnie Kościelnym daje szansę na zweryfikowanie dawnych hipotez, ale jak się wydaje, stawia również wiele pytań, na które będą szukały odpowiedzi dalsze badania.

* * *

Zgodnie z informacją zamieszczoną na okładce tom poświęcony osadzie w Izdebnie Kościelnym inauguruje serię wydawniczą *Via Archaeologica Masoviensis*, której planowanym zadaniem będzie wprowadzenie do obiegu naukowego kolejnych stanowisk badanych przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Redakcja tomu i serii traktuje tę deklarację jako zobowiązanie, którego wypełnienie będzie jednym z głównych celów działalności naukowej naszego Instytutu.

* * *

Na zakończenie należy podziękować wszystkim tym, bez czyjej pomocy nie byłoby możliwe przeprowadzenie wykopalisk w Izdebnie Kościelnym ani też wydanie książki prezentującej ich wyniki. Wyrazy wdzięczności należą się przede wszystkim śp. Pani Halinie Koperskiej z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie za daleko idącą pomoc w trakcie prowadzonych badań oraz życzliwą współpracę, Pani Profesor Joannie Kaladze i Panu Profesorowi Ryszardowi F. Mazurowskiemu za merytoryczny nadzór w trakcie realizowanych prac wykopaliskowych, zespołowi wykonującemu badania terenowe w Izdebnie Kościelnym oraz Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa za wyasygnowanie środków na publikację przedkładanego tomu. Podziękowania należą się także naszemu strategicznemu partnerowi, tj. Instytutowi Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk za owocną i stojącą na najwyższym poziomie współpracę merytoryczną.

Wprowadzenie

W 2007 roku Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego przystąpił do realizacji programu ratowniczych prac wykopaliskowych na trasie budowy mazowieckiego odcinka autostrady A2, tj. od granicy woj. łódzkiego do węzła Konotopa (przedmieście Warszawy). Strategicznym partnerem tego realizowanego przedsięwzięcia był Instytut Archeologii i Etnologii PAN. Badaniami wykopaliskowymi objęto 38 stanowisk archeologicznych, w obrębie których rozpoznano obszar o powierzchni 4806,865 ara. Prace zakończono w 2009 roku. Sfinansowała je, podobnie jak proces naukowego opracowania pozyskanych źródeł, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad w ramach umowy nr AC/921/ 20042.

Niniejszy, pierwszy tom zainicjowanej przez Instytut Archeologii UW serii wydawniczej *Via Archaeologica Masoviensis* zawiera monograficzne opracowanie źródeł ze stanowiska I (nr aut. 84) w Izdebnie Kościelnym, gm. Grodzisk Mazowiecki. Mamy nadzieję, że kolejne tomy wprowadzą do obiegu naukowego jeszcze inne, nie mniej ważne z merytorycznego punktu widzenia stanowiska archeologiczne rozpoznane w toku wyżej omawianych prac.

Wielokulturowe stanowisko I w Izdebnie Kościelnym zostało odkryte w 1971 roku przez śp. S. Woydę podczas akcji „Archeologicznego Zdjęcia Polski” – obszar 59-62. Znajduje się ono na skraju Równiny Łowicko-Błońskiej, na słabo wyodrębnionej krawędzi rzeki Bosinki będącej prawym dopływem Pisi Tuczej. Zajmowany przez stanowisko obszar eksponowany jest w kierunku północnym i północno-zachodnim, a jego wysokość waha się od 94,6 m n.p.m. przy korycie Bosinki do 96,4 m n.p.m. w jego partii centralnej. Współcześnie teren stanowiska zajmują pola uprawne, a w części południowo-zachodniej łąki (ryc.1).

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX w. w związku z planowaną budową trasy szybkiego ruchu Poznań – Warszawa zaistniała konieczność przeprowadzenia w obrębie interesującego nas stanowiska ratowniczych prac wykopaliskowych. Zostały one zrealizowane w latach 1976-1978. Z ramienia wykonawcy, tj. Instytutu Archeologii UW, kierowali nimi: D. Górna (pierwsza część pierwszego sezonu) oraz W. Nowakowski (końcówka pierwszego oraz drugi i trzeci sezon). W omawianym okresie rozpoznany został obszar o powierzchni około 40 arów. Zarejestrowano na nim ponad 400 obiektów archeologicznych reprezentujących głównie osadnictwo ludności kultury łużyckiej i kultury przeworskiej (na załączonej do niniejszego opracowania płycie CD-R w dziale „Materiały dodatkowe” zamieszczone zostały wszystkie publikacje poświęcone efektom tych badań). W roku 1978 anulowano jednak decyzję o realizacji planowanej inwestycji, w związku z czym prace wykopaliskowe na stanowisku zostały wstrzymane.

Po ostatecznym ustaleniu i zatwierdzeniu przebiegu mazowieckiego odcinka autostrady A2, w 2008 i 2009 roku, na stanowisku w Izdebnie Kościelnym ponownie przeprowadzono ratownicze prace wykopaliskowe. W pasie kolizji z inwestycją znalazła się tym razem centralna i południowa partia stanowiska o powierzchni 681,19 ara, co stanowi około 1/2 szacowanej całkowitej powierzchni stanowiska (ryc. 2).

W okresie od 8 kwietnia do 15 grudnia 2008 roku, a także od 23 kwietnia do 11 października 2009 roku kierownictwo badań na stanowisku w Izdebnie Kościelnym spoczywało w rękach J. Rozena, natomiast od 12 października do 30 listopada 2009 roku sprawuje S. Piłatowski. W skład zespołu wchodziły ponad-

to: A. Góralska i J. Nowacka. Wszyscy wymienieni badacze reprezentowali firmę „DOLMEN dr Bartosz Józwiak” oraz „Prace Archeologiczne Pro-Archeo”. W badaniach uczestniczyli także liczni studenci Instytutu Archeologii UAM w Poznaniu oraz Instytutu Archeologii i Etnologii UG.

Prace wykopaliskowe prowadzone były zgodnie ze standardami wypracowanymi przez Instytut Archeologii UW. Zostały one zawarte w instrukcji „Program-Autostrada A2 odcinek mazowiecki. 1. Zasady eksploracji i sporządzanie dokumentacji terenowej. 2. Wzory dokumentacji opisowej: Warszawa 2005” (Archiwum Instytutu Archeologii UW). Podwykonawcy dokonali jedynie uzupełnienia opisu nawarstwień o symbolikę przyjętą w tzw. systemie kujawskim.

Obszar stanowiska, ograniczony aktualnym przebiegiem linii rozgraniczenia inwestycji, podzielony został na odcinki A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, Ł, M, N, P, O, R, każdy o powierzchni 100 arów, siatka arowa zaś została oparta na północnej granicy inwestycji.

Do zdjęcia warstwy próchnicy współczesnej, której miąższość wahała się od 40 do 50 cm, użyto spychaczy, dalsze prace wykonywano ręcznie. Po usunięciu humusu na większości badanego obszaru osiągnięto poziom stropu calca. Jedynie w części zachodniej stanowiska w obrębie arów: B48, B49, B58, B59, B78, B79, B88, B89, B98, B99, B100, C8, C9 i C10 oraz partii centralnej: ary D11-14, D21-25, D31-35, D41-44, D52 i D53 stwierdzono obecność warstwy kulturowej o miąższości wahającej się od 25 do 30 cm i znajdujące się na różnych jej poziomach obiekty archeologiczne. Dalsza eksploracja warstwy i obiektów prowadzona była za pomocą warstw mechanicznych – 10 cm.

W trakcie omawianych badań starano się także określić zasięg prac z lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia, by móc wpisać je w obecnie przebadaną część stanowiska. Niestety, nie udało się precyzyjnie określić obszaru, który został wówczas archeologicznie rozpoznany. Słabo czytelne ślady ówczesnych prac zarejestrowano jedynie w centralnej części stanowiska, m.in. na arach D35, D86 i D96.

W efekcie badań przeprowadzonych w latach 2008-2009 pozyskano bogaty i cenny zbiór materiałów źródłowych obejmujący: 5932 obiekty nieruchome, 36 199 fragmentów ceramiki naczyniowej oraz liczną grupę zabytków związanych z gospodarką rolną, chowem zwierząt, wymianą i rękodzielnictwem, w tym m.in. ponad 20 tys. artefaktów bursztynowych. W ujęciu kulturowo-chronologicznym reprezentują one relikty osadnictwa ze schyłku paleolitu, neolitu i wczesnej epoki brązu, wczesnej epoki żelaza, okresu przedrzymskiego, kultury okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy wędrówek ludów oraz późnego średniowiecza i czasów nowożytnych (mapa 1).

Prezentowane opracowanie składa się z dwóch części: I. Analizy kulturowo-chronologiczne materiałów źródłowych oraz II. Ekspertyzy i analizy specjalistyczne. Szczegółowa charakterystyka obiektów nieruchomych, ich treść kulturowa, pozycja chronologiczna oraz lokalizacja, zostały natomiast zawarte w stosownych zestawieniach tabelarycznych i na planach zamieszczonych na płycie CD-R dołączonej do niniejszego opracowania.

Krótkiego wyjaśnienia wymagają zasady graficznej prezentacji planów i przekrojów obiektów nieruchomych odkrytych na stanowisku w Izdebnie Kościelnym, jakie przyjęto w przedkładanym opracowaniu. Jak wspomniano, opis nawarstwień w obrębie rejestrowanych i eksplorowanych obiektów archeologicznych oraz ich symbolika powstały z połączenia wytycznych opracowanych przez Instytut Archeologii UW i stosowanych w tzw. systemie kujawskim. W związku z powyższym w opracowaniu zrezygnowano

z graficznie uproszczonego sposobu publikacji nawarstwień w obrębie obiektów na rzecz graficznego i symbolicznego oznaczenia wszystkich możliwych do wyróżnienia warstw i ich treści.

Legenda do opisu warstw:

Cyfry arabskie na oznaczenie warstw wg wytycznych UW:

1 – warstwa orna

2a – tzw. iluwium glebowe, podglebie

2b – zasięg zaburzeń w wyniku działalności wszelkich zwierząt ryjących, czytelnych poza warstwami kulturowymi lub obiektami w takim nasileniu, że mogą one w pewnym stopniu odzwierciedlać istnienie słabo wyróżniających się obiektów, często klarowniej widocznych w kolejnych stadiach eksploracji

3 – warstwa calcowa, która ze względu na zróżnicowanie mineralogiczne i granulometryczne będzie miała dalsze oznaczenie podrzędne:

3.1 – piasek

3.1.1 – piasek eoliczny

3.1.2 – piasek akumulacji rzecznej

3.1.3 – spiaszczona glina

3.2 – glina

3.3 – żwir

3.4 – ił

3.4.1 – ił właściwy

3.4.2 – ił spiaszczony

3.4.3 – ił z dużą zawartością frakcji roślinnej

3.5 – margiel

Cyfry rzymskie na oznaczenie warstw wg tzw. systemu kujawskiego

I – próchnica zbielicowana

a – słabo zbielicowana (barwa ciemnoszara)

b – średnio zbielicowana (barwa szara)

c – silnie zbielicowana (barwa jasnoszara)

II – próchnica niezbielicowana

a – intensywnie czarna

b – intensywnie brunatna

III – namuły

IV – torfy i mursze

V – detrytus, turfa (szczątki roślinne)

VI – warstwa polepy

a – lita warstwa polepy

b – warstwa polepy rozdrobnionej

c – „glino-polepa”

VII – warstwa spalenizny

a – warstwa o zabarwieniu spalenizny bez widocznych węgli drzewnych lub ze sporadycznymi węglami drzewnymi

b – warstwa o zabarwieniu spalenizny intensywnie nasycona węglem

VIII – popiół

IX – warstwa żużla, szlaki

0 (zero) – skała macierzysta

a – piasek drobnoziarnisty

b – żwir

c – glina

d – orsztyń

e – less

X (iks) – warstwa o konsystencji niejednorodnej

a – o konsystencji plamistej

b – o konsystencji warstwowej w układzie poziomym

c – o konsystencji warstwowej w układzie skośnym

oznaczenia graficzne:

a/b – przewaga składnika wymienionego w pierwszej kolejności

a//b – duża przewaga składnika wymienionego w pierwszej kolejności

a-b – równowaga udziału składników

Ryc. 1. Stanowisko I w Izdebnie Kościelnej, gmina Grodzisk Mazowiecki.

